

**Danmarks Elektroniske
Forskningsbibliotek**

DEF Tema

Indhold

DEF Tema
Danmarks Elektroniske
Forskningsbibliotek

Udgivet 2001 af
DEF-sekretariatet
Biblioteksstyrelsen
Nyhavn 31E
DK-1051 København K

Telefon: +45 3373 3373
Telefax: +45 3373 3372
E-mail: def@bs.dk
Hjemmeside: www.deflink.dk

Grafisk tilrettelæggelse:
Stæhr Reklame & Marketing
Tryk: CS Grafisk A/S
Oplag: 2.500

Foto: Tao Lytzen

ISBN: 87-87012-97-9
ISBN (elektronisk udgave):
87-91115-07-8

- 3 Forord**
- 4 Interview med DEF-Styregruppens formand Kim Østrup**
- 8 Kort om DEF**
- 11 Brugerservice i Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek**
- 15 DEF-Katalogprojektet**
- 16 Licenser og jura**
- 18 DEF-licenserne**
- 21 Retrokonverteringsprojekt under DEF**
- 22 DEF-tilskud til bibliotekernes IT-systemer**
- 23 Internationalt samarbejde og DEF**

Forord

DEF projektet sætter fokus på bibliotekernes fremtid som hybride biblioteker, hvor den elektroniske service medvirker til et paradigme skift fra samlingsopbygning lokalt til sikring af bred adgang til elektronisk information i eksterne databaser.

DEF-projektet vil få indflydelse på prioriteringer for hvert eneste deltagende bibliotek. Det vil ændre serviceprofilen, skabe nye samarbejder mellem institutioner og på sigt have konsekvenser for publiceringsstruktur såvel som registrering og markedsføring af forskningsresultater.

Men først og fremmest vil det betyde, at studerende, forskere og andre slutbrugere vil få 24 timers adgang til elektronisk information, som er kvalitetssikret og tilbudt i en overskuelig struktur med de nødvendige hjælpefaciliteter og værktøjer. Ud fra forskellige vinkler sætter artiklerne i denne publikation fokus på en bred vifte af de igangværende aktiviteter i DEF-projektet.

Artiklerne har tidligere været publiceret i *Nyt fra Nyhavn* nr. 1 2001.

Bo Öhrström

Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek

Interview med DEF-Styregruppens formand Kim Østrup

Styregruppeformand Kim Østrup

Anna C. Rasch

Efter knap seks måneder på formandsposten for DEF-Styregruppen er en veloplagt Kim Østrup stadig ivrig efter at fortsætte arbejdet med at udvikle den del af den fremtidige danske vidensinfrastruktur, der har rod i Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek. Den del, som ifølge Kim Østrup, der til daglig fungerer som underdirektør i IT-koncernen IBM, er en af det moderne videnssamfunds "største og mest spændende udfordringer".

Vidensinfrastruktur

Samarbejdet med Styregruppens medlemmer, Biblioteksstyrelsen og de øvrige DEF-aktører har for Kim Østrup været et stimulerende bekendtskab, der får ham til at reflektere over sammenhængen mellem den danske biblioteksstrukturens vidensopbygning og opbygningen af vores danske velfærdsstat.

- Det centrale ved 'viden' er, om vi i et lille land kan sikre

adgang til tilstrækkelig viden. Det er formentlig en afgørende konkurrenceparameter. Både den viden, der går til det alment dannende, men så sandelig også ny viden, som vedrører forskning, erhverv, produktion osv., udtaler han.

Kim Østrup betragter Internettet som et af tidens vigtigste medier til indsamling og distribution af viden og dermed som et centralt element i en konkurrencedygtig og velfungerende vidensinfrastruktur, hvis man vil fastholde et højt uddannelses- og forskningsniveau. Udviklingen af vidensinfrastrukturen spiller således en central rolle i vores samlede forsknings-, kompetence- og uddannelsesudvikling i Danmark, og med Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek er vejen banet for en frugtbar kombination af det fysiske og det virtuelle bibliotek.

I den nærmeste fremtid vil det blive muligt for den enkelte DEF-bruger at få adgang til forskningsbibliotekernes

ressourcer direkte fra pc'en hjemme fra kollegieværelset, dagligstuen eller fra konferencelokalet i udlandet via en almindelig on-line opkobling til Internettet.

En af DEF's mest spændende opgaver er netop, med opbygningen af en omfattende og velfungerende vidensinfrastruktur, at skabe de bedst mulige vilkår for det danske forskningsmiljø og hermed for den danske vidensproduktion igennem en tæt integration af teknologi, brugere og forskningsbiblioteker. Udfordringen består i at gøre brugen af DEF til en aktiv del af selve vidensproduktionsprocessen, og hermed i at imødekomme et stigende behov for en vidensinfrastruktur og et forskningsnetværk, der ikke er begrænset til brugen af det fysiske bibliotek og den enkelte brugers fysiske lokalitet.

- Det her skal hænge sammen!, fastslår formanden for DEF-Styregruppen og kommer med følgende eksempel på samspillet mellem det fysiske og virtuelle bibliotek – et billede, som de fleste sikkert kan nikke genkendende til:

- Hvis man går ind på et universitetsbibliotek, er det elektroniske bibliotek jo en del af forskningsmiljøet og studiemiljøet, og jeg synes da, det er spændende at se det fysiske bibliotek, hvor de studerende virkelig er aktive og sidder omkring computerskærmene, i læserum osv.

Digitalisering og tidsskriftslicenser

Et andet af DEF's interesseområder, som ligger Kim Østrup på sinde, er digitaliseringen af den danske kulturarv. Det, at vi er et lille sprogområde betyder, at vi må gøre en særlig indsats for at bevare vores nationale kulturarv og kulturelle infrastruktur, mener Kim Østrup.

- Det er vigtigt for os, at vi får digitaliseret dele, som vi kan stille til rådighed. Netop fordi vi er små, siger han. Godt nok er omkostningerne ved digitalisering af biblioteksressourcer i Danmark det samme, som man skal betale i Tyskland, selvom de dér er ti gange så mange til at betale. Men ikke desto mindre er det ifølge Kim Østrup et overordentligt vigtigt område for DEF, da det er en af de ting, vi på nationalt plan skal have gjort.

Sideløbende med behovet for digitalisering af dansk forskningsmateriale er der ligeledes et væsentligt behov for adgang til udenlandsk materiale, herunder eksempelvis adgang til elektroniske tidsskrifter, som er et andet område, der ligger højt på Kim Østrups prioriteringsliste for DEF. Her står DEF over for en stor opgave med at forhandle tidsskriftlicenser på plads, som giver adgang til flest mulige brugere inden for en fornuftig økonomisk ramme.

- Den økonomiske bremse er, at for mange af de tidsskrifter, vi kan give adgang til, er betalingen afhængig af, hvor mange brugere der er, udtaler Kim Østrup.

I denne sammenhæng er det derfor vigtigt, at DEF er i stand til at formulere en prispolitik, som tager højde for de forskellige elementer i den samlede vidensproduktionsproces. Her nævner Kim Østrup følgende eksempel:

- Den viden, som vi går ud og køber i dyre domme, er noget, som offentlige sektorer rundt omkring i verden har betalt for, at forskere kan udvikle og skrive ned. Det bliver så til en tidsskriftsartikel, som de får lov at trykke i et eller andet tidsskrift, og som den offentlige sektor derefter skal betale for at få tilbage.

Kim Østrup påpeger, at der naturligvis skabes en værdi i selve vidensproduktionsprocessen, men at vi med DEF nu har mulighed for at lægge pres på det led i værdikæden, der slutter ved licenshaverne.

Demokratisering af adgang

Som informationskilde giver Internettet den enkelte bruger mulighed for at få adgang til uanede mængder af information i alle tænkelige former og afskygninger. Den selektions- og formidlingsproces, der omdanner information til viden, er således en væsentlig faktor i selve vidensstilelsen. Hvor bibliotekets vidensformidling tidligere har været begrænset til det fysiske udfoldelsesrum, er banen med DEF nu kridtet op til en mere 'demokratisk vidensadgang'.

En udvikling, som efter Kim Østrups mening er noget, der i fremtiden bør brede sig langt ud over forskerverden.

- Det er helt afgørende, at du ikke nødvendigvis skal bo op ad dit bibliotek for at få fat i 'viden'. Det, der er helt afgørende, er, at man kan demokratisere viden, således at det ikke bare er forskere, der har monopol på den, påpeger han. Her forestiller Kim Østrup sig en demokratisering af adgang, der indebærer uafhængighed af, hvor i Danmark man bor, og han fastslår:

- Vi lever i en global landsby, så det er en global adgang til information, vi snakker om, og det er en national distribution. Men global adgang er noget, vi skal forhandle os til, og den nationale distribution skal vi gøre mere begavet end andre. Så pointen er, at når vi har denne vidensinfrastruktur fra kulturliv til naturvidenskab, er det en konkurrenceparameter at have adgang til denne her viden.

Den bedste forskning

I et land som Danmark er viden, vidensformidling og altså hele vores vidensinfrastruktur afgørende for kvaliteten af vores forskning. Kim Østrup bemærker i denne sammenhæng:

- Jeg tror på, at du laver bedre forskning, når du har adgang til den bedste viden, og du har adgang til de bedste databaser osv.

Her peger han på det gensidige afhængighedsforhold mellem forskningstradition og vidensudvikling og på den udvikling, som skabes i vækstlaget mellem teknologi, forskning, vidensproduktion og mennesker. Med Internettet som udgangspunkt for vores forskningsinfrastruktur er spiren ifølge Kim Østrup lagt til en helt ny forskningstradition – en ny måde at forske på – hvor forskere og studerende hænger sammen i globale netværk. Netværk, der ikke alene supplerer fysisk interaktion på konferencer, møder etc., men som desuden tilbyder billig, hurtig, effektiv og til tider mere uformel kommunikation.

- Netværk, tror jeg, betyder meget. Jeg tror, at det har betydning, hvad du kan, og hvem du kender i et forskningsnetværk. Forudsætningen for dette er, at du har adgang til information. Det er den moderne produktionsfaktor, siger Kim Østrup.

Brugerne i fokus

For Kim Østrup er en af de ting, vi kan lære af Internettet, at vi skal henvende os til en langt bredere kreds af brugere. Det er således vigtigt at tænke mere over, hvad det rent faktisk er, brugerne vil have, og hvem udover eksempelvis forskere og studerende, der kan have glæde af DEF-ressourcerne. - Hele den metodik, der handler om at sætte brugerne i centrum og analysere, hvad brugerne gør og informere brugere om, hvad de kan, kommer efter min mening til at spille en stigende rolle, udtaler Kim Østrup.

Indtil det er muligt at stille alternative succeskriterier op, vil Kim Østrup sætte fokus på nogle af erhvervslivets, hvad han kalder, kvantitative "dumme mål" som fx antal hit på DEF-portalen. Det væsentlige vil i første omgang være at få nogle 'sites' med masser af 'hits', dvs. hjemmesider med en masse besøgene. Hermed ønsker Styregruppeformanden at åbne en dør for:

- At der kan være andet på et 'site' end bare lige en, skal vi sige, 'støvet' biblioteksportal. Vi skal tænke over, hvad det er, der kan stimulere, formulerer han det - med et smil på læben.

Et synspunkt, som af nogle måske vil blive fortolket som en anelse populistisk, bemærker Kim Østrup, men som ikke desto mindre er vigtigt som et udgangspunkt for at forstå, hvad behovene rent faktisk er, og hvad der virker.

Han peger til slut på området med digitalt undervisningsmateriale som en tendens, der ud fra et brugermæssigt perspektiv "dramatisk kan forandre en hel del i fremtiden" og nævner e-bogen som eksempel:

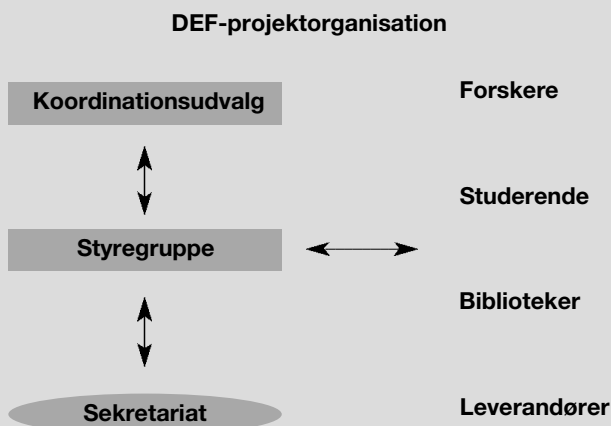
- E-bogen kommer først i uddannelsessektoren. Når vi begynder at have e-bøger, der er interaktive, og som kan begynde at fungere på andre måder, er vi jo meget tæt på at kunne udbyde kurser. Derved er der et kæmpe overlap til Det Virtuelle Universitet.

En forbindelse, som ifølge Kim Østrup kan bane vejen for et samarbejde omkring fælles sikkerhedssystemer, adgangsstyringssystemer og ensartede brugergrænseflader og som er en sammenhæng, der potentielt set vil vokse sammen over tid.

Det sidste ord...

Holder udviklingen stik vil brugerne af forskningsbibliotekerne i fremtiden have mulighed for at vælge mellem ikke bare tre eller fire, men derimod et hav af alternative vidensressourcer. DEF's opgave er i denne sammenhæng ganske enkelt at hjælpe fremtidens forskere, studerende og alle andre brugere, der kan have glæde af kombinationen mellem det fysiske og virtuelle bibliotek, med at blive bedre til kvalitativt at selektere i det enorme udvalg af vidensressourcer.

Kim Østrup understreger til slut, hvor vigtigt det er stadig at udvikle forskningsbibliotekernes og deres medarbejders kompetencer i formidling og udvælgelse af information som et afgørende led i den 'bløde' del af den samlede vidensinfrastruktur - og gennem dette at bidrage til en frugtbar og konkurrencedygtig videreudvikling af dansk forskning.

DEF-projektet

DEF-projektet er resultatet af et samarbejde mellem Kulturministeriet, Forskningsministeriet og Undervisningsministeriet. Det er udsprunget af regeringens IT-politiske handlingsplan "Info-samfundet for alle - den danske model" fra 1996 og blev forberedt i 1996-97. Med finansloven for 1998 var projektet en realitet med et budget på 200 mio. kr. fordelt på årene 1998-2002.

Det overordnede mål med bevillingen er gennem DEF at styrke fundamentet for videnssamfundets forskningsbiblioteksservice for danske forskere, studerende og virksomheder. Dette kan ske dels ved at sikre at de danske forskningsbiblioteker har de fornødne IT-systemer til rådighed og dermed kan levere en integreret elektronisk service og dels ved at iværksætte relevante udviklings- og serviceprojekter i et omfang og en kvalitet så brugerne i praksis kan få adgang til DEF-ressourcerne.

DEF-Koordinationsudvalg

Kulturministeriet:	Afdelingschef Poul Bache, formand for udvalget Kontorchef Niels-Jørgen Nielsen Fuldmægtig Anne Mette Risager
Forskningsministeriet:	Fuldmægtig Jan Windmüller Kontorchef Merete Reuss
Undervisningsministeriet:	Direktør Torben Kornbech Rasmussen Kontorchef Birthe Bjerrum Fuldmægtig Mogens Berg

DEF-Styregruppen

Underdirektør Kim Østrup, IBM Danmark A/S (formand)
Vicedirektør Bo Öhrström, Biblioteksstyrelsen, projektansvarlig
Direktør Morten Kyng, Center for IT-forskning
Direktør Jens Thorhauge, Biblioteksstyrelsen
Direktør Annette Winkel Schwarz, Danmarks Tekniske Videncenter og Bibliotek
Projektleder Jens Ove Skjærbæk, COWI Rådgivende Ingeniører
Overbibliotekar Niels Senius Clausen, Roskilde Universitetsbibliotek
Overbibliotekar Birgit Pedersen, Forskningscenter Risø
Direktør Erland Kolding Nielsen, Det Kongelige Bibliotek
Professor Sine Larsen, Kemisk Institut, København
Overbibliotekar Mirjam Gelfer-Jørgensen, Det Danske Kunsthistorisk-museums Bibliotek
Kultur- og bibliotekschef Lone Gladbo, Gentofte Kommunebibliotek
Professor Kai Kristensen, Handelshøjskolen, Århus
Bibliotekskonsulent Hanne Marie Kværndrup, styregruppeseekretær

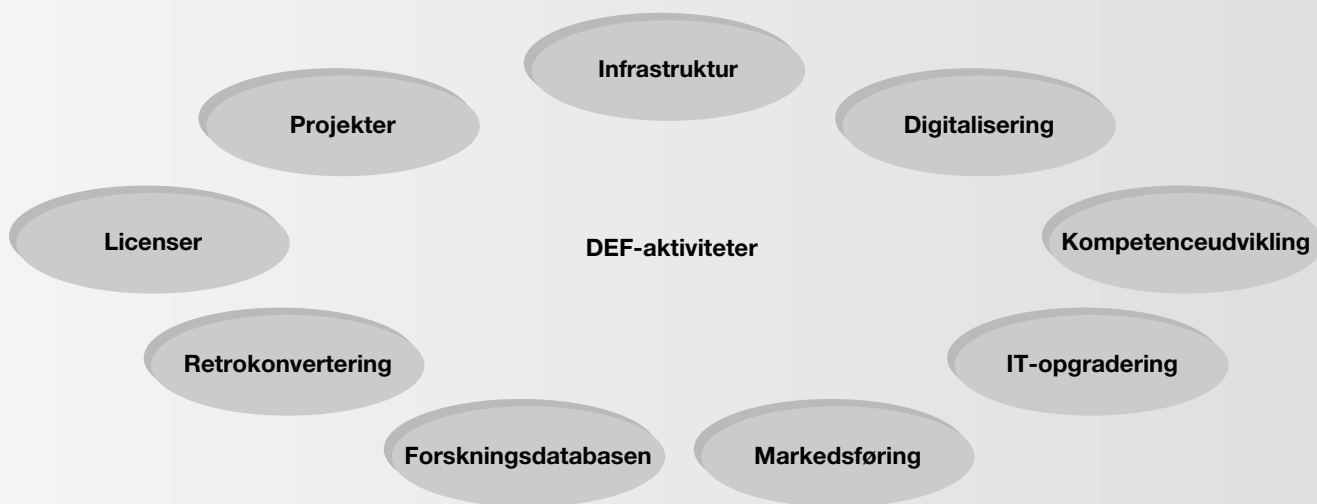
DEF-Sekretariat

Vicedirektør Bo Öhrström
Sekretariatsleder Hanne Marie Kværndrup

Kort om DEF

På vej mod fremtiden – uddrag fra Handlingsplan 2001-2002 for Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek

Bo Öhrström

DEF i tal

- 29 biblioteker er involveret i DEF-portal arbejdet heraf de 12 store biblioteker og 17 af de mindre og mellemstore biblioteker
- DEF-vejviseren giver nu adgang til 529 elektroniske netressourcer (kataloger og informationsdatabaser)
- 5 Fagportaler åbner i foråret adgang til en stor mængde netressourcer
- 55 biblioteker har fået opgraderet deres biblioteks-systemer via DEF og efter DEF's tekniske standarder
- DEF giver adgang til 25 DEF licenser omfattende ca. 6000 tidsskriftstitler i fuld tekst
- 14 udviklingsprojekter bl.a. omfattende brugerundersøgelse, kompetenceudvikling, brugerundersøgelser/-tilfredshed, digitalisering, teknologistøttet undervisning (e-learning) er under udførelse
- Retrokonvertering af ca. 2.5 mio. katalogkort for et samlet beløb på ca. 20. mio. kr. omfattende kortkataloger fra 14 forskningsbiblioteker er i gang.

DEF-visionen

- DEF-portalen skal give slutbrugereren:
- én samlet portal adgang med ét log-in
- ensartede brugergrænseflader
- webadgang med personlig profil
- værktøjer til bearbejdning og arkivering personligt eller som projekt
- lige adgang til væsentlig information inden for et givent fagområde uanset tid, sted og institution
- én samlet adgang til dansk forskningsinformation
- tværsøgning i samtlige bibliotekskataloger over fysisk og elektronisk materiale
- samlet adgang til internationale videnskabelige elektroniske tidsskrifter og informationsbaser.

Handlingsplanen 2001-2002 for Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek beskriver indsatsen i DEF-projektets resterende projektperiode frem til udgangen af 2002 og udstikker rammerne for de konkrete handlinger og aktiviteter der skal føre DEF-projektet sikkert i mål ved projektperiodens udløb.

De væsentligste succeskriterier for de enkelte indsatsområder er følgende:

Konceptudvikling

Styregruppen ønsker en implementering af en DEF efter DEF organisation inkl. sekretariat pr. 1. april 2002. Organisationsmodellen skal suppleres med en budget- og finansieringsmodel, samspilsregler og en femårsplan.

På baggrund af de opstillede succeskriterier for de enkelte indsatsområder skal DEF-portalen i drift med adgangsstyring, indhold og brugerfaciliteter inden udgangen af 2002.

Styregruppen sætter fokus på brugerinvolvering i udvikling og anvendelse af de forskellige DEF-services, elektroniske informationstilbud, brugergrænseflader og DEF-portalværktøjer. Der vil blive udviklet metoder og løbende gennemført brugerundersøgelser.

Viden- og produktdeling etableres blandt DEF-bibliotekerne med henblik på udnyttelse af alle de kompetencer og ressourcer som opbygges i DEF-projektet.

National infrastruktur

DEF-portalen sættes i 2001 i drift med en udvidet DEF-Vejviser, adgang til bibliotek.dk med tværsøgning i forskningsbibliotekernes kataloger inklusive bestillingsfaciliteter og brugeradministrationssystem udviklet i tæt samarbejde med Det Virtuelle Universitet (DVUNI). I løbet af 2001 og 2002 skal der gennemføres implementering af tværsøgning i licensbelagte bibliografiske informationer og fuldtækt.

Biblioteksinfrastruktur: IT-systemer

Styregruppen ønsker at sikre etablering af et fælles teknisk

DEF-IT-systemniveau for biblioteksinfrastrukturen samt sikre at bibliotekernes IT videreudvikles i overensstemmelse med DEF og de teknologiske standarder. Dette vil blandt andet ske ved at udarbejde tilskudskriterier og ansøgningskrav for tilskud fra DEF som sikrer at brugeren er i fokus, herunder overholdelse af krav til tekniske standarder, udvekslingsformater og informationsniveauer.

Herudover sikres det at bibliotekerne er villige til at vedligeholde og videreudvikle IT-systemerne.

Biblioteksinfrastruktur: Samarbejdsformer

DEF skal motivere indgåelse af tværfaglige og decentrale licensfællesskaber til opbygning af en kritisk masse.

Et andet vigtigt område er etablering af kompetencecentre i forbindelse med arbejdet med digitalisering af samlinger.

Det er ligeledes væsentligt at koordinere samarbejdet omkring brugerinvolvering i relation til adgang og anvendelse dvs. licensanskaffelser, fælles service og onlineværktøjer. Endelig skal der samarbejdes om videns- og ressourceuddeling af kompetencer, erfaringsopbygning, metoder og modeller.

Nye roller

Styregruppen ønsker at vægte samarbejdet mellem bibliotekerne og forskningsinstitutionerne højt i forbindelse med elektronisk forskningspublicering.

Der arbejdes tillige med målgrupperettede servicetilbud til forskere, undervisere og studerende såvel som med et øget fokus på bibliotekernes rolle som udbydere af fjernundervisning i informationssøgning. DEF skal desuden fungere som portal for licensmaterialer – forventeligt også for dele af den offentlige sektor.

Digitale ressourcer og licenser

DEF-portalen og dens service skal fremstå som det mest naturlige sted at søge sin information som studerende, underviser eller forsker. Bevis for stigende anvendelse af denne service dokumenteres ved målinger.

Licenssamarbejdet ønskes indarbejdet i DEF-modellen organisatorisk, økonomisk og politisk fra 1. april 2002.

De væsentligste tiltag er blandt andet at opstille målsætninger på nationalt niveau vedrørende lige adgang og faglig vægtning i anskaffelser, samt politiske retningslinier for digitale arkiverings- og sikkerhedsforanstaltninger.

Der skal ligeledes foretages løbende brugerundersøgelser og evalueringer i kvantitative mål.

Digitalisering af samlinger

Styregruppen ønsker at udarbejde en national politik for digitalisering, herunder etablering af et kompetencecenter. Indsatsen indebærer tillige digitalisering af udvalgte samlinger. Det er desuden vigtigt at DEF markerer sig som en aktiv part i det europæiske digitaliseringssamarbejde (Liber).

Retrokonvertering

Styregruppen ønsker at sikre elektronisk adgang til de fysiske samlinger samlet med adgangen til de elektroniske ressourcer ved gennemførelsen af den vedtagne katalogkonvertering.

Den Danske Forskningsdatabase

Denne indebærer etablering af én samlet adgang til dansk forskningsinformation. Her arbejdes der med e-publiceringsværktøjer til forskere, markedsføring af forskningsdatabasen over for dataleverandørerne, motivationsprojekter i tæt samarbejde med Forskningsrådene og forskerne om elektronisk forskningspublicering, krav om aflevering af e-publicerede forskningsresultater i udviklingskontrakter/resultatkontrakter for Forskningsrådene/Sektorforskningsinstitutioner/Universiteter samt arkivering og pligtaflevering af forskningspubliceringer.

Projekter og brugerfaciliteter

Styregruppen ønsker at DEF udvikler værktøjer og services som DEF-brugerne kan anvende på biblioteket såvel som fra arbejdsplads eller hjem jf. de opstillede succeskriterier for DEF-brugerservice. Et kriterium er etableringen af udvalgte fagportaler.

Du kan finde den fulde version af Handlingsplan 2001-2002 for Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek på DEF-projektets hjemmeside på: www.deflink.dk

- DEF-service er
- 24 timers åbningstid
- on-line bestilling og download af elektronisk materiale
- print-on-demand faciliteter
- elektronisk biblioteksvagt
- on-line vejledning/undervisning i informationsøgning
- generelt og specifikt adgang til kursusmoduler og fjernundervisning via
- DVUNI eller uddannelsesinstitutionerne
- andre typer af relevante elektroniske internetservices.

Brugerservice i Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek

Jakob Heide Petersen

Etableringen af Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek (DEF) giver nye muligheder for at betjene brugerne uafhængigt af deres fysiske placering, og brugerne får adgang til langt mere information end tidligere gennem søgning i tidsskriftsdatabaser og samsøgninger i bibliotekernes kataloger.

Brugerens mulighed for at anvende bibliotekets informationsressourcer uafhængigt af bibliotekets fysiske rum medfører en risiko for, at brugeren får utilstrækkelig vejledning eller, at biblioteket ikke registrerer behovet for vejledning.

Det elektroniske bibliotek stiller højere krav til brugerens "information skills" (bredt forstået som brugerens evne til at definere sit informationsbehov og efterfølgende at lokalisere, selekttere, organisere, evaluere og eventuelt kommunikere information).

Bibliotekets traditionelle vejledning af brugeren bliver på denne baggrund udvidet til i langt højere grad at omfatte egentlig undervisning og udvikling af nye værktøjer til brugeren. Det er endvidere nødvendigt at afprøve og udvikle vejledningsformer, der kan fungere uafhængigt af bibliotekets fysiske rum.

DEF-projekter

I det følgende præsenteres en række udvalgte DEF-projekter der alle har det tilfælles at de søger at afprøve nye former for brugerundervisning- og support. Derudover er der afslutningsvis en præsentation af et projekt der arbejder med en metode som kan afdække brugerens tilfredshed med bibliotekernes ydelser.

GODIN (GOD INFORMATIONSSØGNING)

– Roskilde Universitetsbibliotek

Universitetsbibliotekernes tilrettelæggelse af undervisning i informationssøgning afspejler i nogen grad undervisningsformerne på eventuelle moderinstitutioner og de behov for informationssøgning de studerende får som følge af denne undervisningsform.

Projektets undertitel 'Problembaseret undervisning i avanceret informations- og litteratursøgning' og anvendelse

af virtuelle fagbiblioteker indikerer at undervisningen i informationssøgning tager udgangspunkt i at brugeren selv lærer gennem egen problemløsning.

Undervisningsformen på RUC er i høj grad projekt- eller opgaveorienteret hvilket stiller krav til at de studerende på et tidligt tidspunkt i deres uddannelsesforløb får en grundig undervisning i informationssøgning.

Udgangspunktet for projektet ved Roskilde Universitetsbibliotek (RUB) var en beslutning om at opprioritere omfanget og kvaliteten af undervisningen i informationssøgning.

Projektet bygger på erfaringer siden 1995 med udvikling af undervisningsforløb i informationssøgning. Undervisningsforløbene har siden 1995 været på 10 timer og er på grundlag af grundige evalueringer blevet videreudviklet løbende. Således er sværhedsgraden blevet højere på baggrund af ønsker fra de studerende, og integrationen med undervisningsforløbene på RUC er blevet tættere. For eksempel er studerende på den naturvidenskabelige basisuddannelse forpligtede til at redegøre for informationssøgningsprocessen i forbindelse med introduktionskurset for at bestå kurset.

Projektet udmærker sig ved at have undersøgt opbygningen af undervisningsforløb i informationssøgning på en meget struktureret måde over en længere tidsperiode. Erfaringerne er samlet i forskellige publikationer på projektets hjemmeside. Disse erfaringer er bl.a. tematiserede under overskrifterne:

Erfaringer med anvendelse af de studerendes projektarbejde som illustration til gennemgang af bibliografiske værktøjer; Erfaringer med udvikling af problemorienteret undervisning, struktureret efter metoder til informationssøgning; Erfaringer med at ramme de studerendes forkundskaber; Erfaringer fra evaluering af undervisningen.

En af erfaringerne fra projektet er at de studerende har vidt forskellige forkundskaber og at studerende ofte ikke erkender manglende færdigheder i informationssøgning. Materialet på projektets hjemmeside kan være en værdifuld inspirationskilde for andre biblioteker der gennemfører

brugerundervisning. Derudover har projektet udviklet webbaseret undervisningsmateriale til informationssøgning som kan tilrettes andre biblioteker.

MILE (Model of Information Literacy Education)

– Aalborg Universitetsbibliotek

MILE-projektet har flere fællestræk med projektet på RUC både i den pædagogiske tilgang til undervisningen i informationssøgning og anvendelse af løbende evalueringer i udarbejdelsen af undervisningsforløbet.

Projektet adskiller sig imidlertid ved at være multimediebaseret. Dette har gjort det muligt at afprøve nye undervisningsformer. Produktet er et modulopbygget undervisningsforløb hvor brugeren dels selv kan udvælge moduler og dels følge et længere sammenhængende forløb.

Alle undervisningsforløbene er interaktive, og brugeren skal således løse opgaver undervejs. Programmet er casebaseret således at brugeren kommer igennem alle faserne i informationssøgningsprocessen og får et indblik i deres indbyrdes sammenhæng.

Multimediesekvenserne omfatter bl.a. videoklip hvor projektet har anvendt en skuespiller til at optræde som vejleder for brugeren i informationssøgningsprocessen.

Programmet eksisterer foreløbig kun på cd-rom, fordi multimediesekvenserne i deres nuværende form kræver stor båndbredde, men i projektets anden fase vil programmet blive videreudviklet således at forskellige moduler bliver webbaserede og kan anvendes af andre biblioteker.

I betragtning af den generelle vækst inden for e-learning og konkrete initiativer som eksempelvis etableringen af Danmarks Virtuelle Universitet rummer denne form for brugerundervisning spændende perspektiver. Multimediebaseret brugerundervisning vil endvidere kunne indgå som en naturlig del af DEF-portalens.

Webvise – Mjølner Informatics

Det århusianske IT-firma, Mjølner Informatics, har i løbet af år 2000 udviklet et værktøj, Webvise, for DEF. Dette værktøj er en plug-in (tilføjelsesprogram) til browseren. Programmet downloades fra et website, eksempelvis DEF-portalens og installeres på en pc eller en netværksclient.

Med Webvise er det muligt at anvende Internettet eller andre informationsressourcer på helt nye måder. Programmet gør det i princippet muligt at skrive oven på eksisterende websider eller dokumenter som når man anvender kalkerpapir på en tegning eller et transparent oven på en tekstside.

Derved bliver det eksempelvis muligt at linke til bestemte steder på en webside eller i et dokument som man ikke har direkte adgang til at redigere, på samme måde som man ellers indsætter bogmærker eller interne links i egne dokumenter ved hjælp af et tekstbehandlingsprogram eller en html-editor.

Brugeren kan på den måde lave egne guidede ture på Internettet som kan deles med andre brugere. En underviser kan bruge dette til en guidet tur i relevant litteratur til et fag med en grafisk præsentation af turen i en bestemt struktur og med annotationer til en webside samt eksempelvis forklare sidens indhold.

Endvidere kan brugeren anvende Webvise ved almindelige informationssøgninger, idet søgninger kan overføres direkte fra en søgemaskine til Webvise og organiseres eller kommenteres her. Brugeren kan senere vende tilbage til disse gemte søgninger og se sine kommentarer fra søgningen til websiden når den fremvises igen.

Programmet er udviklet i flere faser hvor det er blevet testet af brugere der har foreslået nye funktionaliteter som efterfølgende har dannet udgangspunkt for udviklingsarbejdet. Programmet afventer i øjeblikket brugertests i eksisterende brugermiljøer. Mjølner Informatics har sammen med Tele-danmark oprettet firmaet Hypergenic der skal markedsføre produktet kommercielt, men Webvise er i sin nuværende form DEF-shareware.

Det elektroniske forskningsbibliotek i det virtuelle læringsrum – Handelshøjskolens Bibliotek i Århus

I gennem flere år har Handelshøjskolens Bibliotek i Århus arbejdet med teknologisstøttet undervisning både med støtte fra det daværende Center for Teknologisstøttet uddannelse (CTU) og fra DEF.

Projektet bygger videre på disse erfaringer. Etableringen af virtuelle læringsrum indebærer at der skabes et netbaseret forum hvor studerende får adgang til undervisningsmateriale, forskellige studieredskaber, elektroniske konferencefaciliteter og biblioteksvejledning.

Handelshøjskolens Bibliotek i Århus har tidligere lavet pilotprojekter hvor man har testet forskellige værktøjer og høstet erfaringer med hvordan sådanne forløb tilrettelægges.

Biblioteket har haft kontakt til en lang række europæiske forlag og derved udvidet kendskabet til forlagsverdenens holdning til og håndtering af forespørgsler om gennemstilling til og tilgængeliggørelse af copyrightbehæftet litteratur i

elektronisk form, og man har således opbygget en viden om dette emne som vil gøre biblioteket i stand til at arbejde med copyright clearing på en mere målrettet og systematisk måde. Derudover har projektet medført et meget tæt samarbejde med undervisere på Handelshøjskolen.

I efteråret blev der afviklet 13 teknologistøttede forløb i samarbejde med undervisere på henholdsvis Det erhvervs-sproglige Fakultet og Det Erhvervsøkonomiske Fakultet ved Handelshøjskolen i Århus. Med undtagelse af et enkelt fjernstudieforbøb under Åben uddannelse, var der tale om dagstudieforbøb hvor konfrontationsundervisning blandes med kommunikation i elektroniske konferencerum.

Biblioteket arbejder på at videreudvikle projektet således at det bliver muligt for underviserne selv at bygge kursus-siderne op fra grunden, og bibliotekets rolle bliver primært at støtte og facilitere processen hvad angår adgang til informationsressourcer, clearing- og dokumentstyring samt brug af elektroniske konferencer i undervisningen.

User Education Community

– Syddansk Universitetsbibliotek, Handelshøjskolen i København, Handelshøjskolens Bibliotek i Århus og Danmarks Statistiks Bibliotek

De deltagende institutioner i dette projekt er ansvarlige for udviklingen af Biz*!*gate – den erhvervsøkonomiske fagportal. Projektets udgangspunkt er da også brugerne af den erhvervsøkonomiske fagportal.

Det User Education Community der er blevet etableret, har imidlertid generel relevans for mange uddannelser og institutioner. I modsætning til de virtuelle læringsrum er brugerfaciliteterne ikke begrænset til studerende på et enkelt forløb, men tilgængelige for alle biblioteksbrugere. Der gives adgang til en lang række værktøjer og vejledning i forbindelse med informationssøgning. Derudover er der adgang til skriveværktøjer som eksempelvis Scribo og links til andre relevante ressourcer.

DEF-Katalogprojektet

Leif Andresen

Bibliotekerne har netop færdiggjort indsamlingen af spørgeskemaerne der efterfølgende skal analyseres. Skemaerne indeholder en generel del der er fælles for alle biblioteker og derudover er der plads til at indsætte specifikke spørgsmål for det enkelte bibliotek.

Det er hensigten at spørgeskemaerne skal anvendes til at evaluere og sammenligne brugernes tilfredshed med forskellige DEF-ydelser fremover.

Øget relevans

Ovenstående projekter får endnu større relevans når DEF-portalen etableres og brugeren bliver endnu mere uafhængig af bibliotekets fysiske placering. Dette vil medføre nye udfordringer for den traditionelle biblioteksbetjening. Det er derfor væsentligt at erfaringerne fra disse projekter spredes til andre biblioteker, og at resultaterne tilpasses og overføres til andre biblioteker. Interesserede biblioteker er velkomne til at kontakte DEF-sekretariatet der kan henvise til kontaktpersoner ved projekterne.

DEF-Katalogprojektet blev igangsat i 1999 som en del af DEF-systemarkitekturprojektet. Formålet var at etablere og organisere en fælles søgeinfrastruktur, baseret på Z39.50 standarden og danZIG-profilen. Endvidere skulle realiseres en virtuel samkatalog, en samlet og let tilgængelig adgang via DEF-Portalen til at søge i alle relevante databaser med efterfølgende adgang til elektroniske dokumenter eller bestilling af lån og fotokopier til levering overalt i Danmark.

Den primære aktivitet har været et omfattende testforløb fra begyndelsen af 2000 til januar 2001. De 12 store DEF-bibliotekers Z39.50 servere samt DanBib er blevet testet grundigt. Denne test har fungeret som et kraftigt incitament til bibliotekernes og systemleverandørernes færdigudvikling og afpudsning af både programmer og de enkelte bibliotekers opsætning. Status er derfor nu at såkaldte enkle søgninger fungerer pålideligt på tværs af bibliotekernes kataloger, mens mere komplekse søgninger ofte ikke giver et sammenhængende resultat endnu.

På denne baggrund bliver der i april 2001 åbnet for en ny service som en del af DEF-Vejviseren. Der bliver givet mulighed for at foretage enkle søgninger på tværs af de store DEF-biblioteker, samt mulighed for at søge i de relevante bibliotekssystemer inden for et valgt fagområde.

Der bliver samtidig en kobling fra DEF-Vejviseren til bibliotek.dk, således at brugere som vælger bibliotek.dk i DEF-vejviseren, starter med 'Alle forskningsbiblioteker' som søgeområde.

Licenser og jura

Anders K. Jensen

Ophavsret eller aftaleret?

Når biblioteker køber tidsskrifter i papirform (analog form), reguleres brugen af disse materialer i vidt omfang af reglerne i ophavsretsloven. Tidsskrifterne vil derfor, når bibliotekerne har erhvervet dem, for eksempel ved køb eller gave, normalt både kunne benyttes på stedet og udlånes uden tilladelse fra rettighedshaverne.

For så vidt angår tidsskrifter i elektronisk form (digital form), reguleres brugen af tidsskrifterne af de aftaler bibliotekerne indgår med indehaverne af rettighederne, samt af den almindelige kontraktsret.

I praksis etableres adgangen til de elektroniske tidsskrifter ved at bibliotekerne får licens til brugen af tidsskrifterne. At der gives licens betyder normalt at licenstagere (bibliotekerne) får adgang til tidsskrifterne i en begrænset tidsperiode og til begrænset brug, i modsætning til tidsskrifter i papirform hvor bibliotekerne bliver ejere af eksemplarerne. Adgangen til og brugen af tidsskrifterne er derfor meget afhængig af at bibliotekerne opnår gunstige aftalevilkår. Det er vigtigt på forhånd at være opmærksom på hvilke elementer aftalerne bør indeholde og hvilke faldgruber der kan være i aftalerne.

Aftaleret

Aftalefrihed – udgangspunktet i langt hovedparten af alle retssystemer - er at parterne har fri ret til at aftale hvad der skal være gældende mellem dem. Det er også fint nok når der er tale om ligeværdige kontraktsparter som f.eks. firmaer der er vandt til at handle på kommercielle vilkår.

Når der er tale om aftaler mellem forlæggere og biblioteker hvor bibliotekerne er ivrige efter at få adgang til materialet, er der næppe tale om ligeværdige kontraktsparter. Licensaftalerne er oftest udarbejdet af forlagenes jurister og med brug af termer som man må være jurist eller have et godt kendskab til aftaleret for at forstå til fulde. Et godt kendskab til ophavsret som mange medarbejdere på bibliotekerne har, er ikke altid nok!

Det er vigtigt at sikre sig at den brug man ønsker at gøre af

materialet, kan ske inden for rammerne af aftalen. Derfor bør biblioteket meget nøje overveje og oplyse de måder som det er hensigten at biblioteket og bibliotekets brugere skal gøre brug af materialet på. Har biblioteket ikke sørget for at få indføjet alle de måder hvorpå biblioteket ønsker at gøre brug af materialet i aftalen, risikerer biblioteket at skulle ud i en genforhandling af aftalen. Det er naturligvis et forhandlings- og prisspørgsmål om man kan få mulighed for at bruge materialet på de måder man ønsker.

Garanti for ophavsretsbeskyttelse

For en sikkerheds skyld bør man forsøge at få indført en bestemmelse i aftalen der sikrer at den er underlagt de almindelige ophavsretlige regler. Det kan være svært at overskue hele aftalekomplekset, og biblioteket bør ikke stilles dårligere end under de almindelige ophavsretsregler.

Lovvalg

En vigtig bestemmelse er valget af hvilket lands love der regulerer aftalen. Hvad hjælper det at Aftalelovens § 36 beskytter den svage kontraktspart, når det fremgår af aftalen at det er lovregler i Staten New York der regulerer aftalen?

Det er vigtigt at forsøge at få dansk ret i aftalen og få underlagt tvister for danske domstole. Det er meget omkostningsfyldt og besværligt at skulle hyre en amerikansk advokat og tage til USA for at få afgjort en tvist om aftalen.

Desværre er det et af de punkter hvor leverandørerne sjældent giver sig. Der er dog eksempler på det modsatte.

I DEF-sekretariatet har vi fået gennemtruffet at aftalen er reguleret af dansk ret i et par tilfælde.

Hvad er det vi køber?

Denne bestemmelse er måske den vigtigste i aftalen. Her fastslås det hvilke rettigheder licensgiver giver videre til licenstagere.

Det kan være en fordel at opdele aftalen i to dele: 1) hvilken brug der må gøres af materialet og 2) hvilken brug der ikke må gøres af materialet. Dette vil også være i bibliotekernes interesse. Licensaftalerne indeholder ofte en bestemmelse om at licenstagere skal søge at forhindre uretmæssig brug af

materialet. Det er alt andet lige nemmere at forklare brugerne hvad der er uretmæssig brug hvis det klart fremgår af aftalen hvad der er - og især ikke er - tilladt.

Udviklingen på det elektroniske område går stærkt. Det er vigtigt at være opmærksom på dette når man forhandler licensaftaler. Fra en licenstagers synsvinkel bør aftalerne indeholde en så bred adgang til materialet som muligt. Aftalerne skal derfor så vidt muligt være fremtidssikrede således at man som licenstag ikke køber et produkt der hurtigt viser sig at være teknisk forældet.

Brugergrupper

Det er af stor betydning hvordan de forskellige brugergrupper defineres i aftalen.

I DEF-sekretariatet har vi bl.a. set eksempler på at man i visse aftaler ikke har været opmærksomme på at det må fremgå af aftalen hvis en brugergruppe som såkaldte "walk-in users", skal have adgang til materialet. Ellers kommer det til at koste ekstra! "Walk-in users" defineres oftest som udefra kommende brugere der ikke er tilknyttet institutionen.

Særligt om ILL (interlibrary loan)

Adgangen til interurban lån er ikke en selvfølge. Det indgår i aftalen at dette skal reguleres. Bibliotekerne må sikre sig adgang hertil - i det mindste ILL i papirform.

Det er meget svært at få leverandørerne til at acceptere elektronisk dokumentlevering. Vi har dog på forsøgsbasis fået et par leverandører til at acceptere elektronisk dokumentlevering. Leverandørernes argument for ikke at tillade elektronisk dokumentlevering er at de er bange for de mange misbrugsmuligheder i form af digital kopiering.

Aftalens udløb og ophør af aftalen

Vær opmærksom på aftalens udløb(term). Dels skal man naturligvis ikke underskrive en uopsigelig aftale. Dels indeholder en del aftaler en bestemmelse om automatisk fornyelse. Det kan medføre at man skal opsigte aftalen op til seks måneder før licensen udløber hvis man ikke vil have licensen fornyet.

Betingelser der kan medføre ophør af aftalen, bør beskrives nøje. Biblioteket skal have adgang til at hæve aftalen hvis man ikke får leveret materialet, samt ved væsentlig forsinkelse og ved væsentlige mangler.

Garantier/friholdelse

Licensaftalen bør indeholde en erklæring om at licensgiver har rettighederne til materialet eller ret til at give biblioteket adgang til materialet.

Derudover bør det fremgå af aftalen at licensgiveren friholder biblioteket for tab der skyldes en eventuel krænkelse af tredjemands rettigheder (for eksempel en forfatters rettigheder).

Ikke-opsigelsesklausuler

Sådanne klausuler har til hensigt at forbyde biblioteker at opsigte deres abonnementer på tidsskrifterne i papirform. Man bør naturligvis ikke acceptere sådanne klausuler. Udgangspunktet bør være at der er tale om to forskellige produkter som sælges uafhængigt af hinanden.

Konklusion/anbefaling

Som det fremgår af ovenstående er der en række forhold man skal være opmærksom på inden man underskriver en licensaftale om adgang til elektroniske tidsskrifter. Gennemgangen af vigtige aftalepunkter er i øvrigt ikke udtømmende. Vi anbefaler derfor at man så vidt muligt søger juridisk rådgivning inden man underskriver aftalen.

DEF-licenserne

Anette Schneider

I det område af projektet Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek (DEF) der hedder digitale ressourcer, hører DEF-licenserne hjemme.

DEF-licenser er licenser underskrevet af DEF, på vegne af en række biblioteker, med eller uden tilskud fra Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek.

I alt er der ca. 36 mio. kr. til DEF-licenser i hele projektperioden. På nuværende tidspunkt (primo 2001) er der brugt ca. 24 mio. Der er i budgettet for 2001 afsat 9 mio. kr. til licenser.

Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek har siden 1998 arbejdet med at etablere licenser til databaser, opslagsværker og elektroniske tidsskrifter. Den primære målgruppe for DEF er forskere, studerende og ansatte på forskningsinstitutionerne. Den sekundære målgruppe er folkebibliotekerne, men der er i løbet af 2000 indledt et tættere samarbejde med centralbibliotekernes licensgruppe, med det formål at udveksle erfaringer, undgå dobbeltarbejde og etablere fælleslicenser.

Licensgruppen

Til støtte for arbejdet, er der af Forskningsbibliotekernes Chefkollegium (FC) nedsat en licensgruppe. Denne gruppe, der består af en repræsentant fra hver af de 12 store forskningsbiblioteker, 1 repræsentant fra De små Chefers Forum og 1 repræsentant fra centralbibliotekerne har i løbet af 2000 mødtes syv gange.

Udvælgelsen af licenser der skal arbejdes med, foregår i licensgruppen hvorefter der foretages en interesseundersøgelse blandt alle forskningsbiblioteker. Resultatet af interesseundersøgelsen danner baggrund for om denne licens bliver forhandlet videre af Biblioteksstyrelsen, eller om det er nogle få biblioteker der forsøger at etablere en konsortielicens.

Efter at et produkt har været i drift i ca. 1/2 - 3/4 år, bliver der foretaget en evaluering. I løbet af 2000 er der foretaget evaluering af seks DEF-licenser, inden fornyelse skulle

foretages. Resultatet af disse evalueringer er at bl.a. markedsføring er et punkt der skal arbejdes meget med i den kommende tid.

DEF-licenser

Der er i dag lavet DEF-licens på 24 produkter, herudover er en lang række produkter i arbejde. Nogen tættere på en afslutning end andre. Nye produkter kommer løbende til, og DEF-sekretariatet ser meget gerne forslag fra bibliotekerne og slutbrugerne.

En nærmere beskrivelse af produkterne der er etableret licens til, kan ses på:

<http://www.deflink.dk/def.ihtml?fil=natio>

Her er der også en liste over de igangværende forhandlinger.

Fordeling på emneområder

Det er naturligvis vigtigt at fordelingen på fagområder er så jævn som muligt. Dette er ikke opnået på nuværende tidspunkt, da ikke alle fagområder er overgået til det elektroniske medie endnu. En fordeling på emneområde er måske heller ikke retfærdig, da anskaffelsesprisen for tidsskrifter inden for de enkelte emneområder også er forskellig. Licensgruppens konklusion har da også været at den fordeling der indtil nu er opnået, er så retfærdig som den kan blive.

Nedenstående skema viser fordelingen (pr. december 2000) dels i procent, dels i brugte kroner:

	%	kr.
STM	50,8%	12.232.685
HUM	25,7%	6.189.118
SAM	23,5%	5.657.195

Problemer

Men indførelse af elektroniske tidsskrifter er ikke uproblematisk. Problemerne i forbindelse med DEF-licenser ligger især i økonomien. Tilskud fra DEF spænder fra 0-100%. Men forlagene er bange for at miste indtjening, og bruger som udgangspunkt det år som licensen indgås (År 0).

Konklusionen er at det er ikke blevet billigere for bibliotekerne, men de har fået mange flere ydelser. Isoleret set må man heller ikke kun kigge på anskaffelser. Kopier/lån fra andre biblioteker vil også blive påvirket af anskaffelserne af licenser.

Principper for indkøb af licenser til elektroniske tidsskrifter

Det er klart at vi så vidt muligt tilstræber ens aftaler, men på nuværende tidspunkt er der ikke to licensaftaler der giver lov til det samme. Alt hvad vi kræver koster penge, og på det juridiske område er det vigtigt at være på vagt. Det er vigtigt at bibliotekerne kan fortsætte deres virksomhed, og at man kan tilbyde de samme services som hidtil – og gerne lidt mere. Det man må det ene sted, er forbudt det andet sted. Dette er noget vi er klar over i DEF, og det er også et punkt der arbejdes meget med.

Nedenfor er oplistet en række principper som vi så vidt muligt vil have opfyldt:

- Licensaftalen skal være underlagt dansk lov
- Bibliotekerne skal ikke stilles ringere end ifølge de ophavsretlige regler
- Licensaftalen skal indeholde en garanti for at licensgiver har rettighederne til at give adgang til materialet og at licensgiver friholder biblioteket for krav fra tredjemand
- 'Walk-in users' skal have adgang til materialet
- Interurbanlån (mellem biblioteker) skal være tilladt
- Elektronisk dokumentlevering skal være tilladt
- Sikkerhed for fremtidig adgang til materialet (arkivering)
- Krav om brugsstatistikker
- Prisen på ydelsen skal være alt inklusiv
- Ingen ikke-opsigelsesklausuler for tidsskrifter i papirform

- Vi anvender internationale principper for indkøb af tidsskrifter (LIBER,ICOLC,ECOLC,EBLIDA)
- Adgang til materialet hjemmefra (remote access).

Markedsføring

Ved de gennemførte evalueringer blev der peget på manglende markedsføring af produkterne som årsag til lavt forbrug. Det lave forbrug er dog ikke et generelt problem. I DEF er vi derfor i gang med forskellige tiltag for at udbrede kendskabet til disse produkter.

Følgende tiltag er p.t. taget med hensyn til markedsføring af elektroniske licenser:

DEF-link

Oplysninger om DEF-licenserne opdateres løbende på DEF-link med oplysninger om mulighed for tilmelding, titler, emneområder, priser m.v.

Temamøder

Temamøder i samarbejde med De små chefers forum. I forbindelse med møderne i marts 2001 er der etableret erfagrupper med følgende indhold:

- Aleph som elektronisk bibliotek
- Fagportaler
- Markedsføring
- Brugerundervisning
- Gateways.

Undervisning

Når der er tegnet kontrakt på et nyt produkt er det hensigten at der skal være undervisning i brugen af det. Gerne ved sælger/underviser fra leverandøren.

Leverandørmøder

Planlagt til afholdelse i løbet af 2001. Foreløbig to møder, hvor nuværende leverandører får mulighed for på en time at fortælle og vise deres produkter. Ved hvert møde vil der være mulighed for at se/høre om fire produkter. Møderne vil være både for nuværende deltagere samt for andre interesserede.

Licenserne tilgængelige via DEF-portal

I samarbejde med DEF-portal redaktørerne arbejder vi også på at licensernes indhold skal gøres synligt via portalerne.

Dette vil i første omgang ske på to måder.

- En liste over produkter. Denne liste vil indeholde en kort beskrivelse af produktet, deltagere og link til søgested.
- En liste over alle tilgængelige titler, med emneord og hvilken pakke titlen tilhører, samt link til tidsskriftets hjemmeside.

De fremtidige licenser – hvordan ser de ud?

På EURO ICOLC i december 2000 blev de forskellige licensmodeller oplistet.

- Udgangspunkt i beholdningen af trykte tidsskrifter i indgangsåret (evt. året før) = År 0. Hertil lægges ca. 10-15% i elektronisk gebyr. Dette giver adgang til at de øvrige deltagers tidsskrifter. Som noget nyt er det ved at blive muligt at vælge om hovedproduktet skal være trykt eller elektronisk.

Hvis elektronisk vælges, vil udgangspunktet ændres til 90% af værdien. Det er desuden muligt at købe trykt udgave for 25% af printprisen.

- Pakkekøb. Prisen er uafhængig af antallet og værdien af institutionens trykte abonnemeter. Til gengæld er prisen afhængig af antallet af studerende og forskere ved institutionen. Ikke de forskere som produktet er relevant for, men det fulde antal.
- Choice. Ny model, hvor der hver år vælges de titler som biblioteket ønsker adgang til, og vil betale for.

Der vil helt sikkert komme nye modeller. For tiden er det den første og anden model der findes, men den tredje – choice – er ved at vinde indpas. Men - er det denne model som bibliotekerne ønsker? Den skaffer accessionspolitikken tilbage, men den vil også skaffe en masse arbejde med registrering, omkatalogisering m.v.

Retrokonverteringsprojekt under DEF

Rubina K. Afzal

En retrokonvertering af over 2.5 mio. katalogkort for et samlet beløb på ca. 20 mio. kr. omfattende kortkataloger fra 14 forskningsbiblioteker er i fuld gang på de enkelte biblioteker, heraf er 6 biblioteker gået i samlet udbud med opgaven.

I bibliotekskredse har man for længst forladt diskussionen om nødvendigheden af en retrokonvertering af forskningsbibliotekernes kataloger til fordel for en diskussion om omfanget af og omkostninger forbundet med en sådan retrokonvertering.

En DEF-bevilling på 20 mio. kr. blev grundlaget for et omfattende retro-projekt under DEF med det formål at retrokonvertere bibliotekernes kortkataloger for at forbedre brugerens adgang til den information der findes lagret om bibliotekernes fysiske samlinger – altså hvilke bøger biblioteket har, da det er en helt grundlæggende forudsætning for at etablere DEF.

Siden Indstilling fra Arbejdsgruppen om Retrokonvertering af Forskningsbibliotekernes Kataloger blev godkendt af DEF-styregruppen i oktober 1999, har retro-aktiviteterne været tilgængelige på de tilskudsberettigede biblioteker. Målet er at have afsluttet alle de udpegede retrokonverteringsprojekter ved DEF-bevillingens udløb i 2002. Se en samlet liste over retrokonverteringsprojekter på www.deflink.dk.

Som et eksempel på aktivitetsniveauet kan nævnes de seks biblioteker: Syddansk Universitetsbibliotek, Danmarks Farmaceutiske Bibliotek, Danmarks Veterinær- og Jordbrugsbibliotek, Kunstakademiets Bibliotek, Ny Carlsberg

Glyptotekets Bibliotek og Nationalmuseets Bibliotekstjeneste, der er gået i fælles EU-udbud. Udbudsforretningen forløber planmæssigt og omfatter i alt ca. 500.790 katalogkort.

Udover bibliotekskataloger er der i DEF-sammenhæng ligeledes peget på vigtigheden af en retrokonvertering af Nationalbibliografien og nationale hovedfagbibliografier, da bibliografierne indeholder information om bibliografiske enheder der i meget stort omfang henviser til tidsskriftsartikler, artikler i bøger m.m. En arbejdsgruppe er ved at lægge sidste hånd på en indstilling til DEF-styregruppen med en faglig redegørelse for de udpegede bibliografier og indekxsværker.

Bibliotekernes behov for retrokonvertering vil næppe være udtømt selv efter en omfattende retro-indsats i DEF-regi. Kulturministeriets særbevilling § 21.31.04.40 (Tilskud til retrokonvertering), der administreres af Biblioteksstyrelsen, vender tilbage på Finansloven 2002ff og vil blive anvendt til retrokonvertering og anden elektronisk formidling af kataloger over danske og udenlandske samlinger på Kulturministeriets forskningsbiblioteker. Hensigten med særbevillingen er at supplere bibliotekernes ordinære retro-indsats og fremskynde udviklingen. Bevillingen anvendes til formålet, indtil de væsentligste kataloger på Kulturministeriets biblioteker er retrokonverteret.

En egentlig vejledning om ansøgning om tilskud fra Biblioteksstyrelsens retrokonverteringsbevilling vil blive offentliggjort både på www.bs.dk og www.deflink.dk inden udgangen af år 2001.

DEF-tilskud til bibliotekernes IT-systemer

Hanne Marie Kværndrup

Omkring 55 biblioteker har allerede i den første DEF-projektperiode modtaget DEF-midler til anskaffelse og opgradering af systemer inden for dette indsatsområde, og endnu flere biblioteker i alle størrelser har nu mulighed for at søge om DEF-tilskud.

DEF ønsker for samtlige biblioteker på forskningsinstitutioner og videregående uddannelsesinstitutioner med DEF-midler:

- at medvirke til etablering af flere bibliotekssystemsamarbejder. Der kan være tale om faglige eller institutionelle fællesskaber
- at styrke de faglige tværinstitutionelle samarbejder omkring opbygning af fagportaler gennem bibliotekssystem-samarbejdet
- at styrke bibliotekernes samarbejdsrolle med moderinstitutionerne i forbindelse med elektronisk (forsknings) publicering
- at sikre et tidssvarende teknisk niveau for institutionernes bibliotekssystemer med Z39.50 systemmoduler og servere
- at sikre udbredelse af den elektroniske formidling gennem DEF-portalene og DEF's elektroniske services.

Opfordringen til at indgå i systemfællesskaber bygger på det samarbejde som DEF-projektet har sat i gang blandt omkring 100 forskningsbiblioteker. Et eksempel på systemfællesskabet er det sundheds- og medicinske fagområde, hvor ca. 35 biblioteker i dag arbejder sammen i Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Biblioteks system.

DEF ønsker med tilskudspolitikken at understrege nødvendigheden af tværinstitutionelle samarbejder omkring anskaffelse og drift af bibliotekernes/informationsinstitutionernes IT-systemer.

Udgangspunktet er at DEF-projektet og DEF-bibliotekerne/informationsinstitutionerne i samarbejde kan sikre en optimal udnyttelse af de:

- økonomiske ressourcer
- tekniske ressourcer og kompetencer
- tekniske standarder og snitflader
- fælles systemfaciliteter og værktøjer
- biblioteksfaglige ressourcer og kompetencer
- fælles elektroniske informationsressourcer.

DEF anser det således for væsentligt at sikre et ensartet teknologisk IT-niveau i DEF-bibliotekerne/informationsinstitutionerne, samt at sikre den fortsatte tekniske fremdrift og videreudvikling i DEF-samarbejdet - også efter år 2002.

Desuden rækker disse systemfællesskaber ofte meget længere end til et teknisk samarbejde. Fællesskabet medvirker til biblioteksfaglige samarbejder samt andre faglige samarbejder, for eksempel omkring opbygning af fagportaler, anskaffelser og adgang til elektroniske licensdatabaser.

Ansøgningsfristen er den 15. april 2001 og ansøgnings-skema samt den fulde version af DEF's tilskudspolitik 2001 kan hentes på DEF-projektets hjemmeside: www.deflink.dk.

Internationalt samarbejde og DEF

Bo Öhrström

Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek indgår i stigende omfang i internationalt samarbejde til sikring af målopfyldelsen for DEF-projektet. En lang række succeskriterier er stillet op, og mange af disse nås ikke uden brug af den internationale dimension. Herved undgås dobbeltarbejde, kvaliteten i løsningen forbedres, og andres erfaringer og resultater kan anvendes hurtigst muligt.

Samarbejdspartnerne internationalt kan opdeles i kommercielle og ikke-kommercielle partnere.

De kommercielle partnere er indtil nu alene leverandører af elektroniske tidsskrifter og databaser. Disse leverandører er oftest multinationale selskaber uden en dansk repræsentation, og både køber og sælger foretrækker direkte forhandlinger af pris- og effektivitetsgrunde. I få tilfælde kan medlemmer dog være praktiske, og her er der enkelte danske kontakter. På tidsskriftsmarkedet kræves der således i langt de fleste tilfælde internationalt arbejde, og købers muligheder er meget begrænsede uden en vis rutine på denne scene. Ordet partner kan muligvis klinge mærkeligt for nogle i leverandørsammenhæng, men det er ikke desto mindre nødvendigt at opbygge et professionelt samarbejdsforhold med disse for at opnå gunstige handler løbende.

De ikke-kommercielle partnere er hyppigt andre nationale instanser og deres projekter samt projekter med mange lande inddraget. Der kan her være tale om både modtagelse af hjælp og information til gavn for DEF-projektet, og situationer hvor DEF kan yde til gavn for andre.

Sidstnævnte opnås efterhånden hyppigere som en naturlig følge af den øgede erfaring og iverigdom i DEF. Konkrete eksempler på denne virksomhed er gennemgang af DEF-

tankesættet for finske forskningsbibliotekschefer og medarbejdere, præsentation af kommercielle metoder og organisationsmodeller for et samlet nationalt spansk licensinitiativ samt oplæg om DEF's licensaktiviteter for internationale leverandører og personale fra engelske forskningsbiblioteker.

På det samarbejdende område fordeles aktiviteterne således:

- strategier og indkøb af elektroniske licenser
- udvikling af teknisk arkitektur og brugergrænseflader.

Førstnævnte sker oftest gennem tæt nordisk arbejde samt gennem medlemskab i ICOLC (International Coalition Of Library Consortia)/ECOLC (European Coalition Of Library Consortia).

Det nordiske samarbejde rummer alle aspekter omkring køb, fornyelse, opsigelse, drift og arkivering af elektronisk materiale. Det tjener til fælles nordisk forhandlings- og prispres på leverandørerne. Omkring ICOLC/ECOLC gælder at DEF tidligt meldte sig ind i ICOLC for at deltage i det internationale arbejde omkring kontrakter og indkøb af elektronisk materiale. Den europæiske pendant ECOLC til det mere amerikanske ICOLC har også DEF som medlem og aktiv deltager. Begge organisationer har en toneangivende rolle i forhold til tidsskriftleverandørerne hvor det kollektive pres fra ICOLC/ECOLC hjælper til opnåelse af rimelige priser og betingelser.

Udvikling af teknisk arkitektur og brugergrænseflader sker primært i nordisk regi. Her diskuteres modeller for brugerflader, adgangskontrolsystemer, metoder for tværsøgning i kataloger samt standardiseringsemner. Disse aktiviteter vil for DEF's vedkommende efterhånden spredes til flere lande i takt med at kravene til færdige løsninger øges.

Yderligere information om DEF-projektet findes på www.deflink.dk eller fåes ved at kontakte DEF-sekretariatet på def@bs.dk

DE*f*

